

Якубовська-Кравчик К.,
кандидат філологічних наук, кафедра україністики
Варшавський Університет (Польща)

ПОШУКИ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ПОВІСТІ ВОЙЦЕХА КУДИБИ «МОЄ ПРИЗВИЩЕ – МАЙДАН»

У статті проаналізовано повість Войцеха Кудиби “Nazywam się Majdan» («Моє прізвище – Майдан»), в якому автор за допомогою літератури намагається прозповісти про українське відродження останніх років. Досліджено символи і літературні традиції, до яких звертається автор. В повісті В. Кудиба піднімає питання специфіки і основ української ідентичності в контексті західноєвропейської культури.

Ключові слова: Войцех Кудиба, Майдан, українська ідентичність, меніпея, література, помаранчева революція

In this article I analyze Wojciech Kudyba’s novel “My name is Maidan» (“Nazywam się majdan»), which is an attempt to tell a fictionalized story of the Ukrainian renaissance of the recent years. I investigate the symbols, the rhetorical terms, and the literary conventions that the author evokes. In his novel Kudyba poses the questions about the specificity and the roots Ukrainian national identity and its relations with the culture of Western Europe.

Keywords: Wojciech Kudyba, Maidan, Ukrainian identity, literature, Menippean satire, Ukrainian revolution, Orange Revolution

W artykule przeanalizowano powieść Wojciecha Kudyby «Nazywam się Majdan», w której autor językiem literackim próbuje opowiedzieć o ukraińskim odrodzeniu ostatnich lat. Przebadano symbole, środki i konwencje literackie, do których się autor odwołuje. W swojej powieści Kudyba stawia pytania o specyfikę i podstawy ukraińskiej tożsamości narodowej oraz jej relacje z kulturą zachodnioeuropejską.

Słowa kluczowe: Wojciech Kudyba, Maidan, ukraińska tożsamość, literatura, mennipea, pomarańczowa rewolucja.

Видана в 2015 році в серії бібліотеки Więż повість Войцеха Кудиби «Nazywam się Majdan» («Моє прізвище – Майдан») – це виконана поетом спроба деконструювати український світ. Ця розповідь свідчить про те, як Поляки пробують зрозуміти східного сусіда, вникнути в суть процесів та подій, що там відбуваються. Професор Олександр Фіут написав, що «*повість-неповість Кудиби, нав’язує асоціації з Транс-Атлантикою Гомбровича, написані з відвагою та бравадою, з болем та любов’ю, є суттєвим внеском у зближенні наших народів та їхніх культур*» [Kudyba 2015:162] Однак слід

пам'ятати, що обговорюваний текст, не є, як про це думають інші, історичною реконструкцією українських суспільно-політичних процесів між першим та другим Майданом а також українсько-російської війни. Мета не полягає (на мою думку і не мало бути) в приближенні Полякам українського відродження останніх кількох років. Це швидше авторський пошук способу висловлення про справи східного сусіда. Як зізнається Кудиба, в основі його книги лежить глибока потреба в розповіді останніх подій в іншій ніж документальній мові. Це завдання дійсно надзвичайно важливе, так як до цієї пори не створено суто літературного твору, який зміг би показати процеси будівництва сучасної української держави. Крім того, автор намагається показати всю складність цієї ситуації та придивитись до багатьох її аспектів, а не лише показати відношення чи висловити будь-яку думку.

Кудиба веде гру неоднозначну. Важливим вже сам заголовок. «Моє прізвище – Майдан». З одного боку, він посилається безпосередньо на українську революцію – в даному випадку, як помаранчеву, так і гідності. З іншого боку, читаючи в Словнику польської мови сучасне слово, майдан означає багаж. Кудиба використовує це значення, посилаючись на багаж досвіду жителів українських земель. Одночасно, посилаючись на певну їхню несумісність між собою, хаос. І, нарешті, третій спосіб використання цього слова – як прізвище головного героя, який разом зі своєю родиною несе в собі цілу історію України останніх років. Про це свідчать перші слова: *«Мене звали Петро Майдан, хоча іноді в дверях хтось вигукне: «Євромайдан!», і тут же сідає в барі, як близький друг»* [Kudyba 2015:7]. Звичайно, зсилаючись на популярну культуру «I'm Bond, James Bond», є одним з багатьох проявів гри, яку автор розпочинає з читачем.

Весь твір можна віднести до Меніппової сатири: *«То тут, то там, хтось з нас, поетів, ще теперішність в епічну форму намагався втілити, але власне тоді виявлялося, що час епопеї пройшов, і те, що героїчне, обертається в чорний гумор, а возвишенність – в гірку та непристойну сатиру. Те, що*

відбувалося на батьківщині, не епопеєю було, це ніби зробилася меніппея чи героїко-комічна поема» [Kudyba 2015:65] – читаємо в тексті.

У творі ми бачимо типові для Меніппеї людсько-карнавальні форми, характерне просте почуття гумору. Автор поєднує між собою вигадану історію – видумані долі членів сім'ї Петра Майдана – з реальними подіями, що відбуваються в Україні, але навіть, якщо історії вигадані, то вони стосуються справжніх реалій життя.

В діалозі з Меніппеєю також залишається персонаж головного героя, який як своєрідний сучасний мудрець – кандидат культурознавства оцінює чи інтерпретує реальність з перспективи дослідника, стороннього спостерігача, готуючи реферати або статті щодо вибраних фрагментів оточуючого світу. Другим мудрецем є батько Петра, який свої знання про світ черпає не лише з прочитаних книжок, але й з життєвого досвіду, а також, і навіть перш за все, – з контакту з духами предків. Тим самим Василь також набуває ролі незвичайного персонажу, обдарованого надприродними можливостями. Згідно з традицією меніппеї Кудиба сягає подій, що відбуваються в злочинному світі, тюрмах, які є важливим елементом другої частини повісті.

Автор веде з читачем мистецьку гру з різними традиціями та літературними жанрами, вірш змішує з прозою, при цьому перший у свідомий спосіб уподібнюється до авторів-графоманів, наприклад у вірші «Свекра», що вихваляє нелегально виготовлену настоянку з журавлини. В своїх коментарях, ніби бавиться з читачем: *«О прикрість! О безсилість! О розпач моя! Чому я не є здібним прозаїком? Зрештою, якщо замість жалюгідних статей скудну прозу хоч би трохи вчив, тоді би все міг описати, що сталося і, навіть, більше, щоб стати поетом!» [Kudyba 2015:123]*

Надзвичайно важливою для твору є конструкція головного героя, що народився як Петро Майдан, але на даний час він називається Сенкель. Ця зміна наступила в результаті нелегальних інтересів батька, який ховаючись від кредиторів та війни, відшукав свої німецькі корені та виробив нові документи, переконуючи родину, щоб пішла його слідами. Як стверджує Петро: *«І лише*

бабулька, що є полькою за походженням, яка в дитинстві нас вигодувала польською мовою, залишила своє прізвище Майдан» [Kudyba 2015:8]. Це іронія історії, оскільки в єдиної з родини, в якій офіційне символічне прізвище, не тече українська кров, що більше вона намагається бути вірною польській культурі та традиціям.

Головний герой, розповідаючи про себе, запрошує читача на прогулянку: *«Місце та дата народження» – повертає на право, тоді дві короткі вулички – «громадянство», «адреса». Зупиняєтесь на перехресті. Важко не зупинитись, адже стоїть національність. А в мене цілий майдан, справжній євромайдан: батько наполовину росіянин і наполовину німець єврейської віри, мати наполовину українка, бабуся зі сторони мами полька, серед дідів та прадідів біля шести національностей та чотирьох вір [...]» [Kudyba 2015:13].*

Піднімаючи питання національності Кудиба показує всю складність історії цих земель. Герої розглядають різні варіанти реконструкції сімейної історії. Врешті, батько Петра маючи єдині два, знайдені в архівах, документи з історії родини, при узгодженні з духом свого діда, наново створює розповідь про своїх предків.

Показуючи складність особистості мешканців українських земель, Кудиба також грає з конвенцією літератури польських «Кресів». Переплітає польські та українські традиції. Головний герой, вихований Бабусею на Сенкевичу, в своїй розповіді згадує створені письменником міфи.

Описи бабусиноного родинного будинку також нагадують ту аркадю, про яку писали польські письменники, яким після II світової війни треба було покинути сьгоднішні території України в якій були будинки з родючими садами, врожаї, з яких робили смачну консервацію, вітальню з кахельною піччю, турецьким килимом, родинними фотографіями, статуеткою Божої Матері, столом з лляною скатертиною, ліжком, шафою, швейною машиною Singier... [Kudyba 2015:48]. Ця авторська процедура якби змінює центри тяжкості, оскільки цей ідеальний будинок вписується у простір, а не національність. Також багато висловлених героєм думок нагадує XIX ст. –

тексти громадських діячів: *«Все тануло на очах. Лід, який часто протягом багатьох десятиліть наростав між сторонами нашого краю, раптом почав тріскати. Те, що між людьми роками росло, дихання якесь незнане та гаряче в джерельну воду заміняло. Вона була чистою та прозорою, деякі раділи та очі і все тіло нею промивали, щоб не тільки по-новому на світ дивитись, але й всю свою шкіру з давнього бруду очистити, а свіжу придбати, щоб стати новою людиною, навіть, не схожою на себе. Не один тоді – до великої загальної справи повернувшись – невідому раніше міць в собі відчув та сам до себе повагу настільки повернув, що до інших виходив з рукою доброти та навстіж відкритим серцем»* [Kudyba 2015:20].

Батько головного героя залишається обдарованим характеристикою народного мудреця, подібного місцями до Вернигори, що теж іноді згадувався. Не лише, як типовий романтичний герой *«бачить та чує більше»*, але й стає, свого роду, пророком, що хоче попровадити український народ до кращого майбутнього, *«люди слухали його із захопленням, бо у нього був жар»* [Kudyba 2015:10]. Свої громадські здібності він використовує під час Майданів, ангажуючись у політичні події та надихаючись іншими революціями в Центральній та Східній Європі, такою як польська солідарність. Також роль поета Кудиба розуміє згідно з романтичними взірцями – поет, як той, хто має виконати місію для свого народу: *«А ти, поете, не спи, коли народ з колін встає, щоб покращити свою долю; коли старанням щоденним прискорює рух землі, нове майбутнє відкривається навстіж!»* [Kudyba 2015:10–11] – дізнається Петро з певною іронією від одного із своїх колег.

Ми також бачимо, що у мовному прошарку автор з задоволенням посилається на традиції XIX століття. Як написала Марта Квасницька, використовує мову: *«архізовану, завдячуючи Сенкевичу (хоча і не тільки), що намагається локувати її цілу десь у постсарматському всесвіті, складаючи враження, що ми маємо справу з епопеєю. Це нова різновидність, як від мови давніх випускників східних гімназій чи переселенців з-під Львова, так і сьогоднішньої української»* [Kwaśnicka 2016:<https://kwasnicka.kresy.pl/?p=4455>].

Крім того, герої у продуманий автором спосіб користуються цією мовою недосконало, що дозволяє автору використати іронію та гумор. Так от, згадувана бабуся, захоплена фактом виїзду внука в Бохум глибоко переконана, що місто завдячує свою назву Бохуніві, та каже йому негайно прочитати Сенкевича.

Головний герой, родом з села, український інтелігент, кандидат культурознавства, не лише розповідає про події, але, перш за все, ділиться з читачем своїми роздумами, звідси теж в повісті високий стиль переплітається з низьким. Петро, виїжджаючий в Західну Європу на стажування та конференції, є персонажем, завдяки якому автор намагається показати українську ситуацію, як з внутрішньої перспективи, так і зовнішньої європейської і польської. Насправді, його роздуми та розповіді стають головною віссю твору. Події, часом, надто динамічні, наприклад, історія нелегальних інтересів та відносини родини Василя з мафією є лише приводом для представлення читачеві роздумів Петра Майдана. В оповіданнях головного героя є іронія, яка часом перекликається з гротеском, розглядом подій з відстані та гумором.

У такій формі він снує свої роздуми про Україну та Європу. Україну, з якою відчуває близький зв'язок, але на яку має змогу подивитись з відстані: *«земля, яка зараз видається щораз дивнішою – смішна та страшна, близька та далека, наша і не наша, якби ми були самими собою, але іншими; між собою своїми, але чужими»* [Kudyba 2015:8], – визнає Петро.

Це також, а може перш за все, розповідь про нелегку історію Центральної та Східної Європи. Між іронією, комічністю чи фантазійними думками автор показує суттєве історичне відображення, подібне часом до XIX столітньої моделі: *«Ох, історія! Рана незагоєна та пошматована наша! Ми в тобі великі та малі, прекрасні та звичайні. Як у всьому світі, так і в тобі, свята та щоденна гроза настирливості, страху та сміху. Ми ховаємося в тіні героїчних пісень, а ті сірі будні оточують, як процесія клоунів навколо благородного короля. Дуже б хотілося жити лише в твоїй міцності та величності, але встає будній день, а з ним дивна іронія, якби ми були в тобі і одночасно назовні. Ось*

співаємо про себе всередині героїчної повісті, та одночасно десь далеко, в такому місці, з якого видно не лише те що виносливе – дрібні щілини людського життя, які і в більшості і в меншості треба прийняти, зрештою, це наше і нікого іншого» [Kudyba 2015:17].

Найважливішою темою «Моє прізвище Майдан» є соціальні зміни, переміна народу та його форми існування, спроба вийти з європейської глуші, окраїни, заклинання своєї долі. Це історія про мрії про Європу та її сакральність: *«Вона справді тоді існувала – потайки зберігалась в домах, на горищах; невелика, часом затиснена в колі декількох осіб, про яку говорилось напівголосом, пошепки на вухо – родинна Європа. Європа мрійників та жебраків. Матула...» [Kudyba 2015:12]* Це вони є причиною наступних революцій. Автор часовою цезурою об'єднує два Майдани. Перший майдан Петро знає виключно з розповідей батька та найбільше в них його цікавить роль музичних гуртів. Другий – йому близький, але також, перш за все, завдяки активності батька Василя, який живучи на границі реального та уявного з глибоким переконанням «я Майдан», готовий на будь-які жертви. І, навіть, коли швидка привозить його з Києва побитим, не втрачає сил вигукувати «Свава Україні», та пишаючись, що захистив власну Майданову гідність. Тільки матір тремтить від страху, боїться можливих наслідків подій, відомих з української історії Магадану чи Колими.

Але нічого такого не сталося. Змінилась лише свідомість героїв. Глибоке переконання у впровадженні України в Європу, чи Європи в Україну «Лише тепер у нас Європа» перевіряє пріоритети Василь. Тепер вважає, що не треба бути героєм, треба лише стати справжнім паном. Дух майдану повинен втілитися в матеріальну форму, а нові часи вимагають нових ролей.

Однак, в українському просторі нелегко. Боротьбу з політичною системою заміняє боротьба з демоном історії – борутою, який на цей раз заволодів економічним простором. Василь організовує бізнес – алкогольний. Звичайно, нелегальний, пов'язаний з виготовленням самогону, контрабандою тощо. Справжні проблеми, що призводять до падіння, однак, з'являються лише

в момент його реєстрації. В кінці кінців, родина змушена змінити прізвища та емігрувати в Німеччину. В Україні залишається лише старенька бабуся – Полька.

Кудиба показує багатовимірність української ситуації та життя звичайних людей. Це спроба польського розуміння української уяви Європи, а також та, можливо, перш за все, пов'язаного з цією уявою розчарування: «не так мало бути в нашій Європі... Не так, як є...» [Kudyba 2015:8].

БІБЛІОГРАФІЯ

Bonilla 2013 – Bonilla J. M. The Carnavalesque Construction of a World : The Case of Big Fish, a Novel and a Film / Revista de Lenguas Modernas San Jose Iss. 19, (Jul 2013) – С.161-183.

Dybciak 2016 – Dybciak K. Krzysztof Dybciak recenzuje powieść Nazywam się Majdan W. Kudyby / Arkana 127–128 – Kraków, 2016, <http://www.portal.arcana.pl/Arcana-127-128-krzysztof-dybciak-recenzuje-powieśc-nazywam-się-majdan-w-kudyby,4438.html>

Holewiński 2015 – Holewiński W. Mebluję głowę książkami <http://pisarze.pl/recenzje/9979-waclaw-holewinski-mebluje-glowe-ksiazkami28-9-15.html>

Kudyba 2015 – Kudyba W. Nazywam się Majdan – Warszawa: Więź, 2015, с.

Kudyba 2015a – Kudyba W. Prawda o Ukrainie, czyli «Nazywam się Majdan», <http://www.frona.pl/a/prawda-o-ukrainie-wywiad-z-wojciechem-kudyba,62038.html>

Kusiak 2008 – Kusiak J. Staropolskie struktury i satyry menippejskie. Próba typologii gatunku/ Przestrzenie Teorii, 10, (2008), с. 243–255.

Kwaśnicka 2016 – Kwaśnicka M. Inteligencki sen o Ukrainie <https://kwasnicka.kresy.pl/?p=4455,2016>